

ВІДГУК

офіційного опонента,

завідувачки кафедри психології КЗВО

«Вінницька академія безперервної освіти», доктора психологічних наук,

професора Шпортун Оксани Миколаївни

на дисертаційну роботу Пилипенко Ірини Сергіївни

«ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

ЖІНОК, ЯКІ ВИЇХАЛИ ЗА КОРДОН ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО

ВТОРГНЕННЯ»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053-

«Психологія» галузі знань 05- «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена глибокими трансформаціями соціального середовища, спричиненими повномасштабною війною в Україні, яка призвела до безпрецедентного масштабу вимушеної міграції. Серед найбільш уразливих категорій населення, що зазнали глибокого впливу цієї ситуації, опинилися жінки, змушені залишити територію України з метою забезпечення фізичної безпеки та базових потреб для себе і своїх родин. У нових реаліях жінки зіштовхуються не лише з адаптаційними труднощами, але й з глибокими внутрішніми кризами, пов'язаними з втратою дому, зміною соціального статусу, розривом міжособистісних зв'язків, нестачею підтримки та відчуттям екзистенційної нестабільності. Це актуалізує питання збереження та відновлення їхнього суб'єктивного благополуччя як інтегрального показника психологічного стану, що в умовах вимушеної міграції піддається значним коливанням і вимагає цілісного наукового аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дослідження виконано у відповідності до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри клінічної психології та в межах науково-дослідницької теми «Психодіагностика якості життя в сучасному українському суспільстві (НДР

0121U110751). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради КІСПП (№ 6 від 22.02.2022) та уточнено на засіданні Вченої ради КІСПП (протокол №3 від 26.12.2022).

**Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків,
сформульованих у дослідженні**

Дисертанткою, Пилипенко Іриною Сергіївною, методологічно грамотно визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дисертаційного дослідження, які достатньою мірою відповідають заявленій темі.

Мету дослідження становить визначення значущих психологічних детермінант суб'єктивного благополуччя жінок в умовах вимушеної міграції.

У відповідності з метою сформульовано **завдання дослідження:**

- розкрити дефініцію суб'єктивного благополуччя та охарактеризувати його структурну будову;
- теоретично обґрунтувати особливості та характер впливу воєнних подій на стан суб'єктивного благополуччя жінок, у тому числі тих, які були вимушені виїхати за кордон;
- розробити модель чинників суб'єктивного благополуччя жінок в умовах вимушеної міграції;
- здійснити моніторинг актуального стану суб'єктивного благополуччя зовнішньопереміщених жінок;
- емпіричним шляхом виявити внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на рівень суб'єктивного благополуччя жінок, які виїхали у Великобританію внаслідок російського вторгнення;
- розробити практичні рекомендації щодо покращення стану суб'єктивного благополуччя зовнішньопереміщених жінок.

Визначено **об'єкт дослідження** – суб'єктивного благополуччя жінки.

Предмет дослідження – психологічні чинники суб'єктивного благополуччя жінок, які виїхали за кордон під час російського вторгнення.

Висновки, сформульовані в дослідженні, забезпечені методологічним обґрунтуванням основних теоретичних положень, адекватною вибудовою

предмета дослідження, застосуванням валідних і надійних діагностичних методик з міжнародно визнаним науковим статусом, ретельним (чотирьохетапним) плануванням основного дослідження, репрезентативністю обстежуваних вибірок, достатнім обсягом емпіричного матеріалу, коректним застосуванням методів багатомірої статистики та методів статистичного опрацювання клінічних та психологічних даних.

Крім того, дослідницька вибірка була сформована на основі низки критеріїв, що включали жіночу стать, наявність досвіду вимушеної еміграції після початку повномасштабного російського вторгнення, вік від 18 років, добровільну згоду на участь у дослідженні. Усього до участі в емпіричному дослідженні було залучено 223 жінки, які виїхали до Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії і станом на теперішній час перебувають за кордоном.

Оцінка структури, змісту та форми дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (319 позицій, з них 175 – іноземними мовами) та 4 додатки на 14 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 264 сторінок друкованого тексту. Обсяг основного тексту складає 250 сторінок. Робота містить достатню кількість таблиць, рисунків, схем, що значно покращує сприймання змісту дисертаційного дослідження. Робота написана гарною зрозумілою українською мовою з дотриманням норм наукового стилю. Структура роботи відзначається чіткістю, логічністю, містить всі необхідні компоненти у відповідності до головних нормативів щодо дисертаційних робіт. Анотація українською та англійською мовами дає стислий огляд роботи.

У **Вступі** обґрунтовано тему дослідження, його актуальність, надано інформацію щодо наукової новизни, практичної значущості, мети завдань, об'єкту, предмету, обґрунтовано фундаментальні наукові теорії стресу як концептуально-методологічну основу дослідження, охарактеризовано теоретичне та практичне значення роботи, надано відомості про апробацію матеріалів дисертації та наукові публікації з теми дослідження.

У *першому розділі* дисертаційної роботи «**Теоретико-методологічні основи дослідження чинників суб'єктивного благополуччя жінок, які виїхали за**

кордон під час російського вторгнення» здійснено всебічне теоретико-методологічне обґрунтування дослідження психологічних чинників суб'єктивного благополуччя жінок, які виїхали за кордон під час російського вторгнення. Розділ структуровано на три взаємопов'язані підрозділи, в межах яких послідовно проаналізовано зміст і структуру феномену суб'єктивного благополуччя, окреслено його особливості в умовах військової агресії, а також розроблено узагальнену модель чинників, що визначають рівень суб'єктивного благополуччя жінок у ситуації вимушеної міграції.

Узагальнено сучасні наукові підходи до вивчення суб'єктивного благополуччя, систематизовано дефініції, представлені у вітчизняній та зарубіжній психології, та визначено його ключові структурні компоненти: емоційний, когнітивний та поведінковий.

Обґрунтовано, що суб'єктивне благополуччя слід розглядати як інтегральний показник психологічного здоров'я особистості, який формується під впливом широкого спектра індивідуальних і середовищних детермінант. Зроблено висновок про полідетермінованість цього феномену, його залежність від як об'єктивних соціальних умов, так і від суб'єктивного особистісного ресурсу.

Зосереджено увагу на специфіці суб'єктивного благополуччя жінок у контексті війни. Проаналізовано дані емпіричних досліджень, присвячених впливу воєнних дій на психоемоційний стан жінок, та окреслено типові негативні психічні прояви, що супроводжують досвід вимушеного переселення: тривожність, апатію, знижену самооцінку, депресивні епізоди, втрату соціальних зв'язків тощо.

Встановлено, що в умовах збройного конфлікту суб'єктивне благополуччя жінок набуває високої чутливості до внутрішніх (інтраперсональних) і зовнішніх (переважно соціальних) чинників, що ускладнює адаптацію до нових реалій та знижує рівень психологічної стійкості.

Розроблено концептуальну модель чинників суб'єктивного благополуччя жінок в умовах вимушеної міграції. Обґрунтовано, що суб'єктивне благополуччя жінок-переселенок визначається сукупною дією зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) чинників. Вперше запропоновано диференціацію

внутрішніх детермінант на диспозиційні (стійкі особистісні риси й переконання) та динамічні (актуальний психоемоційний стан, активність, когнітивна продуктивність), з урахуванням специфіки кризового контексту вимушеної міграції.

Теоретично доведено, що саме динамічні внутрішні ресурси можуть відігравати провідну роль у збереженні або відновленні суб'єктивного благополуччя в умовах соціальної нестабільності та психологічного напруження.

У другому розділі – **«Особливості актуального стану суб'єктивного благополуччя у жінок, які виїхали за кордон під час російського вторгнення»** – було здійснено комплексне емпіричне дослідження з метою виявлення особливостей актуального стану суб'єктивного благополуччя жінок, які виїхали за кордон внаслідок війни в Україні. У межах реалізації дослідницької програми було організовано емпіричну процедуру за констатувальним планом, що передбачав одноразовий діагностичний зріз. Визначено предмет емпіричного дослідження як сукупність зовнішніх (об'єктивних) та внутрішніх (психологічних) чинників суб'єктивного благополуччя, їх можливий кореляційний зв'язок, а також безпосередній стан суб'єктивного благополуччя жінок, які перебувають у вимушеній еміграції.

Сформовано вибірку, що відповідає цілям дослідження, та впорядковано її соціальнодемографічну структуру. До діагностичного арсеналу було включено: авторську анкету щодо вивчення умов життя жінок-переселенок, модифіковану шкалу BBC-SWB, індекс благополуччя BOO3-5, опитувальники толерантності до невизначеності, копінг-стратегій, базових переконань, типів прив'язаності. У процесі аналізу соціально-демографічних та побутових умов жінок, які виїхали у Сполучене Королівство, виявлено неоднорідність соціального контексту їхнього життя: поєднання елементів відносної стабільності та ознак соціальної вразливості. Встановлено, що значна частина учасниць дослідження проживає у країні тимчасового перебування тривалий час, проходить початкові етапи адаптації, однак стикається із психологічними труднощами, пов'язаними з розлукою з родиною, невизначеністю та нестабільністю побутових умов. Зафіксовано потенційний стабілізуючий

вплив факторів збереження культурної ідентичності та соціальної підтримки. Проведено порівняльний аналіз даних, отриманих за допомогою різних психодіагностичних інструментів, і підтверджено їхню високу узгодженість. Продемонстровано, що дані анкетного опитування, результати шкали BBCSWB та індексу WHO-5 формують єдину емпіричну картину, що засвідчує переважання нестійкого або низького рівня суб'єктивного благополуччя серед досліджуваних жінок. Встановлено наявність таких негативних проявів, як емоційна лабільність, адаптаційне напруження. Водночас виявлено високий рівень мотивації до внутрішнього відновлення, зростаючий запит на психологічну підтримку та готовність до ресоціалізації.

Згідно з основною метою дисертаційної роботи, у третьому розділі – **«Результати емпіричного дослідження психологічних чинників суб'єктивного благополуччя у жінок, які виїхали за кордон під час російського вторгнення»** – було *представлено* результати комплексного емпіричного дослідження психологічних чинників суб'єктивного благополуччя жінок, які були змушені залишити територію України внаслідок російського військового вторгнення.

З цією метою застосовано широкий спектр математико-статистичних методів аналізу: описову статистику, однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA, кореляційний та факторний аналіз, що дозволило забезпечити глибину і точність інтерпретації емпіричних результатів. На основі кількісного аналізу емпіричних даних було всебічно *досліджено* як внутрішні, так і зовнішні чинники, що впливають на суб'єктивне благополуччя зазначеної категорії жінок, а також розроблено практичні рекомендації щодо його покращення.

На першому етапі дослідження було проаналізовано внутрішні психологічні чинники суб'єктивного благополуччя.

Встановлено, що такі змінні як толерантність до невизначеності, характер копінг-стратегій, система базових переконань та тип прив'язаності мають ключове значення у формуванні суб'єктивного благополуччя жінок в умовах вимушеної міграції.

Емпірично підтверджено, що низький рівень толерантності до новизни, складності та нерозв'язності проблеми виступає деструктивним чинником, що знижує рівень психоемоційного функціонування. У той же час прагнення до контролю ситуації, раціональні копінг-стратегії та проактивне мислення суттєво підвищують рівень суб'єктивного благополуччя.

Узагальнено, що найбільш адаптивними є копінг-стратегії, орієнтовані на подолання труднощів, тоді як емоційно-реактивні та уникаючі моделі поведінки мають негативний вплив. Базові переконання, зокрема щодо цінності власного «Я», доброзичливості світу і віри в позитивний розвиток подій, виявилися вагомими внутрішніми ресурсами, що забезпечують психоемоційну стабільність у кризових умовах.

Доведено значущість відчуття внутрішнього контролю над емоційними реакціями для збереження психологічного балансу. Особлива увага приділена типам прив'язаності: результати свідчать про позитивний вплив безпечної прив'язаності на міжособистісну сферу та емоційне благополуччя, тоді як тривожна та уникаюча прив'язаність посилюють відчуття нестабільності.

Проведено факторний аналіз, який дозволив виявити латентні структури суб'єктивного благополуччя, а саме: самоцінність і взаємодію, переключення, оптимізм і долання, а також контроль, що підтвердило цілісну організацію внутрішніх психологічних механізмів благополуччя.

Проаналізовано соціально-демографічні, економічні та середовищні змінні, серед яких особливої ваги набули вік, кількість дітей, матеріальний стан, умови праці чи навчання, рівень соціальної підтримки, фізичне середовище та загальна якість життя у країні перебування.

Виявлено, що старший вік та наявність більшої кількості дітей корелюють з вищими показниками психоемоційного виснаження, тоді як фінансова стабільність, соціальна включеність, задоволення умовами проживання та підтримка оточення сприяють зростанню рівня благополуччя.

Підтверджено, що незаміжні жінки демонструють вищий рівень психологічної адаптивності, що пояснюється більшою автономністю, гнучкістю та відкритістю до соціальної інтеграції.

Виокремлено чинники, що мають дестабілізуючий ефект, зокрема мовні бар'єри, розлука з близькими, відсутність соціальної активності, які потребують окремих адаптаційних заходів.

На основі отриманих результатів *розроблено* низку практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення рівня суб'єктивного благополуччя жінок, які зазнали досвіду вимушеної міграції. В основу рекомендацій покладено трьохкомпонентну модель суб'єктивного благополуччя, що включає когнітивну, емоційну та поведінкову складові.

Наукова новизна і практичне значення наукових положень дисертації полягає у тому, що *вперше*: розроблено модель психологічних чинників суб'єктивного благополуччя жінок, які виїхали за кордон унаслідок російського вторгнення, що враховує взаємодію зовнішніх (соціально-демографічних, економічних, соціальних, міграційних) та внутрішніх (диспозиційних і динамічних) детермінант; емпірично виявлено та описано специфіку суб'єктивного благополуччя жінок у статусі зовнішньопереміщених осіб, що визначаються взаємодією внутрішніх (толерантність до невизначеності, копінг-стратегії, базові переконання, тип прив'язаності) та зовнішніх (соціально-демографічних, соціально-економічних, характеристики місця проживання в країні перебування) чинників; запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення рівня суб'єктивного благополуччя зовнішньопереміщених жінок.

Безумовно, таке об'ємне й багатокomпонентне дослідження не може бути вільним і від певних дискусійних питань, що не знижують наукової цінності викладених у ній результатів:

1. У дисертації авторкою ґрунтовно описуються ряд наукових теорій, зокрема теорія гедоніки К. Хсі (ст.41). Як зміст цієї теорії був використана у розробці авторської моделі чинників суб'єктивного психологічного благополуччя жінок в умовах вимушеної міграції?

2. Хотілося б почути думку автора щодо виокремлення у якості провідних об'єктивних детермінант суб'єктивного благополуччя пандемію COVID-2019 (ст. 99), адже у подальшому емпіричного дослідженні не виявлено даних за цією детермінантою.
3. У вибірку емпіричного дослідження ввійшла категорія жінок-переселенок, які мали сімейний стан розлучених - (23,3%) респонденток. У роботі (зокрема у розробці практичних рекомендацій) варто було б особливий акцент зробити на цю категорію жінок. Такі дані суттєво б доповнили та розширили знання про специфіку та психологічні особливості суб'єктивного благополуччя зовнішньопереміщених жінок у контексті вимушеної міграції, які проживають травму втрати при розлученні.
4. У даній роботі, (ст.71) використовується інформація різних авторів щодо наявності у жінок-переселенок посттравматичного стресового розладу, агресивних реакцій і депресивних станів. Чи була прослідкована така тенденція у контексті дослідження психологічних особливостей суб'єктивного благополуччя зовнішньопереміщених жінок? Чи є для авторки роботи значущою ця детермінанта у визначенні чинників суб'єктивного благополуччя вимушених мігранток?

Проте зазначені дискусійні питання жодним чином не знижують загальне позитивне враження від роботи, не знижують наукової цінності викладених у ній результатів, носять дискусійний характер та не впливають на загальну високу оцінку цього непересічного теоретико-емпіричного дослідження.

Загальний висновок та оцінка дисертації щодо присудження ступеня доктора філософії

Враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість та вірогідність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків дисертаційної роботи можемо стверджувати що робота Пилипенко Ірини Сергіївни «Психологічні чинники суб'єктивного благополуччя жінок, які виїхали за кордон під час російського вторгнення», написана на високому науково-теоретичному рівні, відповідає

галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія та вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року №40 «Про затвердження вимог оформлення дисертацій» (зі змінами), «Порядку присудження доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44; зі змінами від 21.03.2022 року), а її автор, Пилипенко Ірина Сергіївна, безумовно, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри психології

Комунального закладу вищої освіти

«Вінницька академія безперервної освіти»

О.М. Шпортун

ПІДПИС
Шпортун О.М. П.
ПАСВІДЧУЄ

ЗА КАНЦЕЛЯРІЄЮ
КЕЛЮБІК С.І.
2024 РІК